

9. *Tilikidou I.* The measurement instrument of ecologically-conscious consumer behavior [Electronic resource] / I. Tilikidou, I. Adamson, Ch. Sarmaniotis // *New Medit.* — 2002. — No 4. — P. 46–53. — Available at: http://www.iamb.it/share/img_new_medit_articoli/218_46tilikidou.pdf
10. *Narasimhan Ya.* The link between green purchasing decisions and measures of environment consciousness [Electronic resource]: theses / Ya. Narasimhan. — *Environmental Studies and Policy*, 2003. — 75 p. — Available at: https://etd.ohiolink.edu/rws_etd/document/get/ohiou1082121508/inline
11. *Sanchez M.J.* Defining and measuring environmental consciousness [Electronic resource] / M.J. Sanchez, R. Lafuente // *RIS.* — 2010. — Vol. 68. — P. 731–755. — Available at: <http://www.iesa.csic.es/publicaciones/201120131.pdf>

УДК 330.15 : 504.062

КРИТЕРІЇ ТА ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

К.А. Артюшок

*кандидат економічних наук, доцент
декан економічного факультету*

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. Степана Дем'янчука»

Розглянуто поняття збалансованого розвитку регіону та окреслено методологічні передумови й принципи формування системи критеріїв економічної безпеки та збалансованого розвитку регіону. Запропоновано перелік індикаторів економічної безпеки та збалансованого розвитку регіону.

Ключові слова: *економічна безпека, регіон, критерії, індикатори, збалансований розвиток, еколого-економічна безпека.*

Головним національним пріоритетом України є збалансований розвиток економіки та добробут її громадян. Забезпечення національних інтересів та економічної безпеки — найважливіші функції держави та її регіонів.

Найгостріші проблеми сьогодення у сфері забезпечення національної безпеки взагалі та економічної зокрема визначені в Законі України «Про основи національної безпеки України» [1], в якому зазначено, що вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки в сучасних умовах господарювання визначається через призму збалансованого розвитку як одного з невід'ємних елементів забезпечення національної безпеки.

Проблеми еколого-економічної безпеки набувають особливої актуальності в період кризи міждержавних відносин, що в сучасних умовах характерно як для України та інших сусідніх країн так і для окремих регіонів нашої держави. Головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання еколого-економічних процесів, що відбуваються як у країні взагалі, так і в її регіонах зокрема. Визначальним у проведенні економічних реформ повинна стати концепція збалансованого розвитку.

Еволюцію формування економічної думки в галузі визначення теоретичних основ економічної безпеки можна дослідити в наукових працях зарубіжних вчених Д. Ламбера, П. Кінга, Р. Нолана, Л. Абалкіна, А. Архіпова, О. Бухвальд, В. Сенчагова, С. Глазьєва, В. Медведєва, Є. Олейнікова, О. Тамбовцева, Є. Човушяна та ін.

Теоретичним і прикладним аспектам вирішення багатогранної проблематики економічної безпеки в площині збалансованого розвитку присвячено праці В.М. Василенка [2], Т.В Іванової [3], І.О. Крюкової [5], О.Ф. Новікової [6], О.І. Амоші [6], Е.М. Лібанової [9], М.А. Хвесика [10, 11], Б.М. Данилишина, та багатьох інших дослідників.

Метою статті є розгляд економічної безпеки регіону у площині збалансованого розвитку та визначення індикаторів економічної безпеки та збалансованого розвитку регіону.

Розглядаючи регіон як економічну систему, з урахуванням необхідних екологічних обмежень, можна вважати, що збалансованість регіону — це опір його економічної системи зовнішнім впливам, здатність її зберігати себе в умовах різних структурних перетворень. При цьому необхідно мати на увазі, що система

є збалансованою, якщо збалансовані є всі її підсистеми. Іншими словами, збалансованість регіону припускає збалансованість усіх його галузей, підприємств і територіальних утворень.

Збалансований розвиток регіону — це такий стан його еколого-економічної системи, при якому існують необхідні умови й передумови для прогресивного руху вперед, для підтримки внутрішньої і зовнішньої рівноваги, для забезпечення поступового переходу економіки від простих явищ до складніших, тобто відбувається формування умов для її переходу до якісно нового стану.

Для ефективної реалізації концептуальних основ збалансованого еколого-економічного розвитку регіону слід спиратися на такі базові принципи:

- енергонезалежність регіону як основу раціонального розвитку його економічної системи;
- комплексний розвиток галузей на основі дотримання оптимальних пропорцій розвитку суспільного відтворення;
- максимальне використання можливостей політики зайнятості населення з метою ефективного розвитку трудового потенціалу регіону;
- ресурсне самозабезпечення регіону, включаючи продовольчий фактор, і у цьому зв'язку провадження державної політики, спрямованої на підтримку місцевих сільськогосподарських виробників і поступове скорочення продовольчого імпорту;
- максимальний розвиток усіх форм науково-інноваційної діяльності в регіонах як основи удосконалення творчого потенціалу збалансованого розвитку регіону;
- раціональне природокористування і застосування більш ефективних методів економічного та адміністративного впливу на забруднювачів навколишнього природного середовища;
- зміцнення регіональних бюджетів і створення якісно нової системи еколого-економічних міжрегіональних відносин і відносин між регіонами та центром.

Оскільки ми розглядаємо збалансованість як умову або як чинник забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, то показники, які характеризують рівень збалансованості, слід вважати індикаторами еколого-економічної безпеки.

Науково обґрунтована концепція економічної безпеки та збалансованого розвитку регіону має спиратися на систему критеріїв, які характеризують відтворювальний процес у регіоні як з кількісного, так і якісного боку.

Розроблення критеріїв економічної безпеки та збалансованого розвитку регіону передбачає, спираючись на вже створену методологічну базу (на основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду), створення та апробування оцінювальних показників задля розроблення заходів щодо забезпечення більш стабільного і збалансованого розвитку економіки.

Теоретичною основою розроблення системи критеріїв економічної безпеки і збалансованого розвитку регіону слугують такі методологічні передумови:

- збалансований розвиток та економічна безпека регіону розглядаються як єдність його характеристик: 1) економічної незалежності в умовах активної участі регіону в державному та міжнародному поділі праці; 2) стабільності і стійкості національної економіки, яка передбачає захист власності в усіх її формах, створення умов і гарантій для розвитку підприємницької активності в регіоні, проведення державної політики, спрямованої на стримування факторів, які провокують дестабілізацію економіки в усіх її проявах; 3) здатність економіки регіону до саморозвитку і прогресу, що передбачає створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійну модернізацію виробництва, ефективне використання всіх чинників суспільного виробництва для забезпечення стійких темпів зростання добробуту громадян і суспільства в цілому;
- забезпечення збалансованого розвитку та економічної безпеки ґрунтується на визначенні фундаментальних еколого-економічних інтересів, розробленні з цією метою основних пріоритетів економічного розвитку регіону; при цьому державна стратегія повинна бути спрямована насамперед на узгодження еколого-економічних інтересів усіх учасників відтворювального процесу на основі використання перспективних напрямів економічного зростання;
- дослідження економіки регіону ґрунтується на принципах системного підходу, коли економічна система розглядається як сукупність певної кількості ланок (галузей, підприємств, районів, місцевих громад), що перебувають в органічному взаємозв'язку одна з одною, система, яка має вхід і вихід, що взаємодіє з зовнішнім середовищем та стикається з певними обмеженнями, насамперед екологічного характеру. Економічна система при цьому розглядається в динамічному розвитку, де в постійній динаміці перебувають усі чинники суспільного виробництва — праця, капітал, земля, підприємницька активність;
- основною особливістю еколого-економічної системи в сучасних умовах української

економіки можна вважати її кризовий стан, тому в основі державної політики, спрямованої на забезпечення економічної безпеки, повинно стати підтримання економічної системи в збалансованому еколого-економічному стані, в стані еколого-економічної рівноваги, для чого слід проаналізувати чинники економічного та екологічного ризику, які впливають на сучасний стан еколого-економічної системи регіону.

Постановка питання про збалансований економічний розвиток потребує постійного контролю за станом економічної системи і вдосконаленням її основних макроекономічних пропорцій. Пропорційний і збалансований розвиток економіки регіону є головним принципом забезпечення економічної безпеки в умовах сучасної економічної кризи.

Стан економічної системи оцінюється у відтворювальному аспекті, тобто науковому аналізу піддається сукупність галузей і виробництв за принципом їх віднесення до фаз процесу відтворення суспільного продукту: виробництво, розподіл, обмін і споживання.

Суспільне виробництво розглядається як єдність форми й змісту, що означає відповідність між рівнем розвитку продуктивних сил і формою виробничих відносин. При цьому економічний прогрес характеризується насамперед з точки зору накопичення продуктивних сил та їх якісного удосконалення. Виробничі відносини характеризуються з позиції форм організації продуктивних сил, адекватний розвиток і удосконалення яких сприяють економічному прогресу.

На основі наукового аналізу різних моделей збалансованого еколого-економічного розвитку, теоретичних моделей меж економічного зростання (інституціональні теорії, органічного зростання та ін.) необхідно розглядати еколого-економічну систему регіону з позицій основних можливих тенденцій економічного зростання в аспекті окремих економічних блоків — природно-ресурсного, соціального, виробничого, аграрного, фінансового). Економічний аналіз слід проводити як у статичному стані, так і в динаміці розвитку еколого-економічної системи, порівнюючи з попередніми періодами, та із сусідніми регіонами, а також з показниками розвитку економіки держави в цілому.

Основними ознаками кризового стану при цьому вважаються: спад (уповільнення темпів зростання) промислового виробництва і втрата товарних ринків збуту; криза фінансово-кредитної системи; руйнування науково-технічного потенціалу та деіндустріалізація економіки; зростання безробіття та ослаблення трудової мотивації; неефективне використання і як

наслідок, виснаження природно-ресурсного потенціалу; небезпека втрати продовольчої незалежності регіону; істотне збільшення внутрішнього і зовнішнього боргу; криміналізація економіки та ін.

Для того щоб визначити критерії економічної безпеки і сталого розвитку регіону, слід орієнтуватися на такі основоположні вимоги:

- здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, що означає пріоритетний розвиток галузей і виробництв, які мають життєво важливе значення при функціонуванні як у нормальних економічних, так і в екстремальних умовах, спричинених еколого-економічною кризою. У цьому зв'язку слід враховувати співвідношення між обсягами власного виробництва товарів і послуг та імпортом, щоб захистити вітчизняних товаровиробників за умови збереження свого місця в регіональному коопераційному обміні і міжнародному поділі праці;

- забезпечення необхідної якості життя населення і постійна його підтримка. У цьому зв'язку потрібно аналізувати критерії диференціації населення за рівнем доходів, співвідношення між величиною заробітної плати і наповнюваністю споживчого кошика, рівень інфляції та безробіття в регіоні, динаміку стану здоров'я населення у зв'язку з екологічним забрудненням, інші показники, які впливають на рівень соціально-політичної стабільності;

- стійкість фінансової системи, яка визначається рівнем дефіциту місцевого бюджету, стабільністю цін, забезпеченістю грошової маси товарами, можливістю покриття дефіциту місцевого бюджету з власних джерел, розмірами внутрішнього й зовнішнього боргу та ін.;

- стан природно-ресурсного потенціалу має відповідати, з одного боку, вимогам самозабезпеченості суспільного відтворення власними паливно-сировинними та іншими стратегічними ресурсами (включаючи альтернативні джерела енергії), а з іншого — критеріям ефективного їх використання, насамперед з позицій зростання обсягів продукції з більш високим ступенем перероблення сировинних ресурсів при оптимальному співвідношенні їхнього експорту та імпорту;

- забезпечення раціональної структури економіки, підтримка прогресивних співвідношень на користь наукоємних і високотехнологічних галузей, для чого важливо визначити частку цих галузей у загальному обсязі всіх галузей суспільного виробництва, а також визначити рівень державного фінансування наукових досліджень у регіоні як важливого чинника науково-технічної незалежності й самостійності регіону;

- створення економічних умов для зниження рівня криміналізації економіки. При цьому важливу роль відіграє законодавче регулювання економічних процесів, проведення постійної роботи з морального виховання підрастаючих поколінь, підвищення екологічної культури населення тощо.

Виконання усіх цих вимог має здійснюватися в ході реалізації основних положень концепції економічної безпеки та збалансованого розвитку державними структурами, відповідальними за певні сфери економічного життя в регіоні. При цьому слід здійснювати постійний моніторинг стану економічної системи з метою коригування державної політики у сфері забезпечення еколого-економічної безпеки за різними напрямками діяльності.

Враховуючи весь позитивний досвід, що міститься в уже існуючих рекомендаціях оцінювання рівня економічної безпеки регіонів, ми запропонували методичку, в основу якої покладено принципові підходи, викладені вище. Основною особливістю нашої методички є надзвичайна увага, що приділяється оцінюванню потенціалу стійкості та збалансованості в аспекті еколого-економічного виміру.

Кількісні та якісні показники (порогові значення) стану економіки, вихід за межі яких спричиняє загрозу еколого-економічної безпеки і стійкості розвитку регіону, характеризують:

- динаміку й структуру валового регіонального продукту (ВРП), показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузеву й регіональну структуру господарства та динаміку окремих галузей, частку прогресивних виробництв, обсяги інвестицій тощо;
- стан природно-ресурсного, виробничого та науково-технічного потенціалу регіону;
- здатність господарського механізму адаптуватися до мінливих внутрішніх і зовнішніх чинників (темів інфляції, дефіциту державного бюджету, впливу зовнішньоекономічних чинників, погіршення стану навко-

лишнього природного середовища і виснаження природно-ресурсного потенціалу регіону, стабільності національної валюти, внутрішньої та зовнішньої заборгованості та ін.);

- стан фінансово-бюджетної та кредитної систем;
- якість життя населення (ВРП на душу населення, рівень безробіття та диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, стан здоров'я населення та тривалість життя залежно від рівня забрудненості навколишнього середовища та ін.).

Основним критерієм (під критерієм розуміємо ознаку, на підставі якої проводиться оцінювання, порівняння альтернатив, класифікація об'єктів і явищ) у методиці є відображення стану й динаміки розвитку еколого-економічних відносин на підставі оцінки потенціалу збалансованості й з урахуванням впливу екологічних обмежень на економічний розвиток регіону. При цьому розстановка пріоритетів розвитку спрямована в бік соціальних чинників з метою визначення рівня якості життя населення в регіоні з використанням усього комплексу соціально-економічних показників. Особливістю пропонованої методички є також блоковий принцип формування системи індикаторів, які всередині кожного блоку можуть поділятися на річні (що розраховуються один раз на рік) і поточні (визначені один раз на місяць). За кожною групою параметрів мають бути розроблені показники, які повинні співвідноситися з установленими граничними значеннями, що дасть можливість визначити рівень наближення до кризового стану в тій чи іншій сфері економіки. При цьому показники еколого-економічної безпеки мають бути такими щоб їх можна було порівнювати з показниками інших регіонів і по країні в цілому з метою проведення порівняльної оцінки економічної та екологічної стабільності в регіоні.

Перелік індикаторів збалансованого розвитку та економічної безпеки регіону наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Перелік індикаторів збалансованого розвитку та економічної безпеки регіону

Індикатори збалансованого розвитку та економічної безпеки регіону
<i>Соціальний блок</i>
Річні: тривалість життя населення (в т.ч. чоловіків, жінок), років; рівень освіти (частка населення, що навчається в початкових, середніх та вищих навчальних закладах від загальної кількості населення регіону), %; ВРП на душу населення, %; динаміка рівня забруднення навколишнього середовища в розрахунку на одного мешканця, кг, м ³ та ін.; динаміка рівня захворюваності населення з екологічних причин, %; диференціація районів регіону за прожитковим мінімумом, рази

Індикатори збалансованого розвитку та економічної безпеки регіону
Поточні: Рівень безробіття, %; рівень інфляції, %; частка у загальній чисельності населення людей, що мають доходи нижче прожиткового мінімуму, %; розрив між доходами 10% найбільш високодохідних і 10% найбільш бідних груп населення, разів
<i>Ресурсний блок</i>
Річні: обсяг енергоресурсів (за основними видами), який припадає на одного жителя регіону (в натуральних вимірниках); частка сировинних ресурсів (нафта, газ, ліс, будівельні матеріали) при створенні ВРП в регіоні, %; частка сировинних ресурсів регіону, що спрямовуються на експорт, %; динаміка витрат основних природно-сировинних ресурсів на душу населення в регіоні (вода, продовольство, електроенергія та ін.), %
<i>Структурний блок</i>
Річні: зміна обсягу ВРП, %; співвідношення між фондами відтворення, нагромадження і споживання в економіці регіону; частка обробних галузей в економіці регіону, %; динаміка підприємств промисловості за формами власності, %; частка витрат на наукові дослідження, % до ВРП; частка витрат на охорону здоров'я в бюджеті регіону, %; частка витрат на освіту в бюджеті регіону, %; частка імпорту у внутрішньому споживанні, %
<i>Промислово-інвестиційний блок</i>
Річні: структура інвестицій (частка виробничих і невиробничих інвестицій у загальному обсязі), %; динаміка зносу основних засобів, %; динаміка завантаження виробничих потужностей у промисловості, %; динаміка обсягів виробництва засобів виробництва, %; динаміка виробництва предметів споживання, % Поточні: обсяг інвестицій до ВРП, %; динаміка обсягу виробленої промислової продукції, %
<i>Фінансовий блок</i>
Річні: сума зовнішнього боргу по відношенню до загального обсягу дохідної частини місцевого бюджету, %; заборгованість із заробітної плати по відношенню до загального фонду заробітної плати в регіоні, % Поточні: дефіцит бюджету, %; грошова маса (M ₂) у % до ВРП
<i>Аграрний блок</i>
Річні: динаміка обсягів виробництва сільськогосподарської продукції порівняно з попереднім періодом, %; частка імпорту продовольства в загальному товарообігу, % Поточні: динаміка виробництва основних продуктів харчування: молока, м'яса, яєць, зернових (за рік)
<i>Підсумкові показники ефективності економіки</i>
Продуктивність праці в розрахунку на одного працівника у промисловості і в сільському господарстві. Ресурсомісткість суспільного виробництва в регіоні (або ресурсовіддача). Фондомісткість виробництва у промисловості і в сільському господарстві (або фондівіддача) Поточні: Обсяг інвестицій у відсотках до ВРП/Динаміка обсягу виробленої промислової продукції, %

ВИСНОВКИ

Методика оцінювання рівня економічної безпеки регіону постійно удосконалюється, основні принципи положення перевіряються в процесі практичної апробації на матеріалах статистичних даних за регіонами. Однак уже можна сказати, що блоковий принцип формування показників та укрупнений перелік показників дає змогу найбільш наочно описати

основні, найсуттєвіші тенденції, характерні для економіки регіону.

При цьому передбачається подальше удосконалення системи індикаторів з для уточнення, деталізації та введення нових показників, що відображають додаткові тенденції кризи еколого-економічної системи. Дуже важливим, на наш погляд, аспектом має стати проведення оцінювальних порівняльних розрахунків

за вищевикладеними групами показників для різних регіонів і по країні в цілому з тим, щоб установити місце певного регіону у вітчизняній економіці та його роль у формуванні й подоланні кризових явищ.

Передбачається розширити наукові дослідження щодо розроблення сценаріїв управлінських впливів у різних умовах. Передбачається дослідити кореляцію показників за тих чи інших змін соціально-економічної ситуації в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Василенко В.Н. Диагностика развития регионов: виды, подходы, приемы: [монография] / В.Н. Василенко, А.И. Благодарный и др.; под науч. ред. В.Н. Василенко. — Донецк: Юго-Восток, 2012. — 558 с.
3. Іванова Т.В. Державне управління сталим екологічним розвитком України та її регіонів у системі раціонального природокористування: теорія, методологія, перспективні напрями: [монографія] / Т.В. Іванова. — Донецьк: Юго-Восток, 2011. — 400 с.
4. Концепція збалансованого (сталого) розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року, затверджена Наказом Міністерства аграрної політики України від 20.08.2003 р. № 280. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseye/ua-cmwrur.htm>
5. Крюкова І.О. Проблема збалансованості підсистем сталого економічного розвитку / І.О. Крюкова // Економічний простір. — 2009. — № 22. — С. 224–229.
6. Новікова О.Ф. Сталый розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша та ін.; НАН України, ін-т економ. пром-сті. — Донецьк, 2012. — 534 с.
7. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. — М.: ЗАО «Бизнес-школа», «Интел-Синтез», 1997. — 288 с.
8. Про стан навколишнього природного середовища України в 2012 році: національна доповідь. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/dopovidi>
9. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН М.А. Хвесика. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. — 776 с.
10. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / за наук. ред. акад. НААН, д.е.н., професора М.А. Хвесика, д.г.-м.н., професора С.О. Лизуна; ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. — 64 с.
11. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України: монографія / М.А. Хвесик. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. — 496 с.

Новини

Новини

Новини • Новини • Новини

ІННОВАЦІЇ У ФІНАНСУВАННІ ВІТЧИЗНЯНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ

Міністерство екології та природних ресурсів України зацікавлене у співпраці із держбанком АБ «Укргазбанк» та Міжнародною фінансовою корпорацією щодо залучення фінансування екологічних програм. Про це заявив Міністр екології та природних ресурсів Остап Семерак під час зустрічі з Головою Правління «Укргазбанку» Кирилом Шевченком та представниками Міжнародної фінансової корпорації (IFC).

Готується підписання Двостороннього рамкового меморандуму про співпрацю між Мінприроди, АБ «Укргазбанк», який раніше вже розпочав спільну з IFC роботу з розвитку біоенергетики, відновлювальної енергетики та енергоефективності як базових сегментів «зеленої економіки»